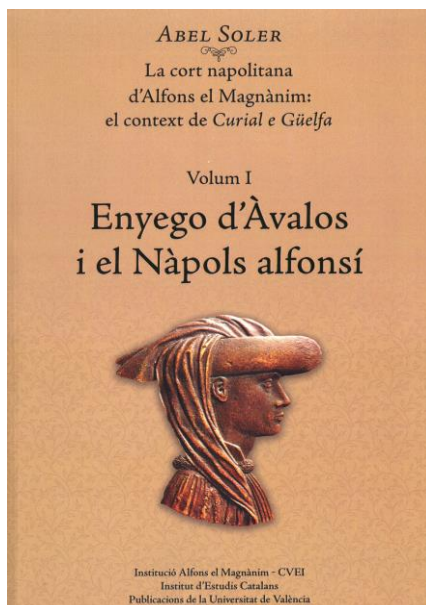


Abel Soler. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*. València: Institució Alfons el Magnànim-CVEI, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de la Universitat de València, 2017. 3 vols. ISBN 978-84-7822-731-0. 4754 pgs.

Reviewed by: Sònia Gros
Universitat de Girona



El títol de l'obra que ressenyem, *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, reflecteix el contingut de l'extraordinària tesi doctoral presentada el novembre de 2016 pel medievalista Abel Soler a la Universitat de València, sota la direcció del professor Antoni Ferrando, als quals fem arribar, en primer lloc, la nostra sincera felicitació per la qualitat excepcional de la recerca. Es tracta, sens dubte, de l'estudi més ambiciós dut a terme fins a l'actualitat sobre aquesta novel·la, pel plantejament, les dimensions i els resultats obtinguts. L'obra, avalada per una coedició de les Publicacions de la Universitat de València, la Institució Alfons el Magnànim i l'Institut d'Estudis Catalans, es publica dividida en tres volums, dedicats respectivament a Enyego d'Àvalos i el Nàpols alfonsí (I), les fonts literàries de la novel·la (II) i l'Europa cavalleresca i la ficció literària (III), aquest darrer subdividit al seu torn en dues seccions, una primera part (L'ambientació del relat: el temps de la ficció i el temps de l'escriptura) i una segona (Personatges literaris i referents històrics).

Soler estableix les premisses de la seva recerca amb claredat i exactitud. L'investigador es proposa una aproximació "holística" al text i al context de producció i recepció del *Curial* partint de l'estat actual de la recerca sobre la novel·la. En efecte, un dels aspectes més elogiabls del treball de Soler és el reconeixement explícit de la tasca realitzada per un conjunt nombrós i variat d'investigadors, d'orientacions i característiques ben diverses, des del descobriment i primera publicació de l'obra fins a la més recent actualitat, que Soler ressegueix amb minuciositat, delimitant-ne amb rigor les corresponents contribucions. En definitiva, la seva recerca parteix dels darrers avenços de la crítica sense menystenir cap orientació, tot i que en discrepi.

Soler no defuig els aspectes que tradicionalment han suscitat una major controvèrsia entre els investigadors, com ara la qüestió del caràcter medieval o humanista de l'obra o les particularitats de la llengua del *Curial*. Integra en la seva recerca diferents perspectives d'anàlisi a partir de la concepció de la novel·la com una obra de recepció

humanística caracteritzada per la hibridació cultural, que exemplifica una nova cavalleria laica i humanística, concepció que permet comprendre la intenció literària de l'autor i emmarcar de manera coherent l'obra en un àmbit de producció i en un context cultural (I, p. 160). El treball de Soler, medievalista de formació, es fonamenta en gran part en una exhaustiva labor d'examen de documents d'arxiu a l'entorn de la cort del Magnànim. S'hi suma una prolixa consulta bibliogràfica (més de 6.700 referències) des de la perspectiva d'una gamma àmplia de disciplines, de la filologia i la literatura comparada a la història medieval, l'heràldica, la numismàtica o la codicologia, entre altres. Una tasca ciclòpia, que justifica l'extensió de la investigació i que, lluny de fragmentar l'anàlisi en parcel·les inconnexes, ofereix una interpretació coherent i travada del text curialenc.

Soler fonamenta la recerca en l'ampli consens crític sobre la relació del *Curial* amb l'entorn napolità d'Alfons el Magnànim i la composició de l'obra entre els anys 1443-1450, com a context de producció i recepció de la novel·la. Una part considerable de la investigació s'orienta, doncs, a l'anàlisi d'aquest context i a la identificació de l'anònim autor del text entre els personatges vinculats a la cort. Aquesta part -volum I- ens proporciona un estudi minuciós de la trajectòria biogràfica del Magnànim i del seu fill i successor, Ferran; del context napolità i itàlic del Quatre-cents; de la gènesi i desenvolupament del moviment humanista a Itàlia; de les peculiaritats de la seva recepció a la Península, qüestió en la qual l'investigador s'alinea, amb matisos, amb la postura de Butinyà, "un «prehumanisme» català que ens portaria de Bernat Metge a *Curial e Güelfa*" (I, p. 165), acceptant-ne l'existència en la segona meitat del XV. En efecte, Soler defensa una categorització de l'humanisme com a concepte historiogràfic, allunyat d'etiquetes nacionals o "construccions conceptuals de difícil justificació" (I, p. 162), tot assumint en part alguns dels postulats de Lola Badia en aquesta polèmica. Soler rebutja igualment l'existència d'un humanisme castellà o hispànic fins a finals del segle XV, i prefereix parlar d'una "recepció cortesana de l'humanisme italià" (I, p. 182) per part d'un grup reduït de mecenes i literats, i d'una actitud renovadora i transformadora en autors com Villena, Mena, o Santillana, que garantí el triomf de l'humanisme en generacions posteriors. Pel que fa al text del *Curial*, el conceptua com un "producte híbrid de la recepció de l'humanisme per un curial amb ànima de trobador" (II, p. 417). No obstant això, el mateix investigador afirma de manera contundent més endavant, a propòsit del sentit final de l'obra i la lliçó moral de Melchior de Pando -l'assoliment de la virtut cavalleresca, la glòria mundana i el guardó matrimonial de l'heroi-: "En aquesta cloenda no es detecta res de medieval; tot ressona a humanisme" (III, p. 465).

Resulta particularment interessant el panorama de les "xarxes intel·lectuals" que forjaven alguns dels més destacats representants de l'humanisme italià, amb presència a la cort napolitana, i el nucli de cortesans oriünds de la península Ibèrica configurat a l'entorn del rei Alfons i el seu successor Ferran, que Soler traça amb deteniment. L'estudi sistemàtic dels personatges de la cancelleria reial d'origen hispànic és un dels punts en què es focalitza la recerca de Soler, que avala la proposta actual de Ferrando de descartar l'autoria de Joan d'Olzina però valora els indicis que conduïren a formular aquesta hipòtesi en els anys 80 com a dada clau per a localitzar amb encert l'entorn de la gestació del *Curial*. Soler reivindica la recerca sobre el context i l'autoria de l'obra a partir de les dades que subministra el propi text com a "objectes d'estudi legítims i irrenunciables" (I, p. 682) per a un millor coneixement de la novel·la com a "artefacte literari". L'anàlisi de les dades dialectològiques l'orienta cap a un autor bilingüe valencià i castellà, d'esperit cosmopolita, entusiasta de les idees i influxos de la Itàlia del Quatre-cents, perfecte coneixedor de la llengua literària de Boccaccio i del dialecte toscà dominant en les corts nord-italianes. Les estranyeses i incongruències detectades per alguns estudiosos s'expliquen pel caràcter paròdic de l'obra, que cal situar, en opinió de Soler, en el marc

de l'anomenada "cavalleria *umanistica*" (I, p. 791). L'estudi minucios del context italià i de les dades que subministra el propi text, inclòs l'únic manuscrit existent de la novel·la, ofereixen un retrat robot del presumpte autor del text, "un diletant sensible a l'esperit renovador de l'humanisme del primer *Quattrocento*" (I, p. 795). Alhora, l'estudi de les marques d'aigua del còdex 9750 de la BNE remet, en opinió de Soler, a un àrea originària del nord d'Itàlia, Savoia i Basilea, indrets relacionats amb algunes figures rellevants de l'entorn catalanòfon del Magnànim.

Enyego d'Àvalos és la proposta de Soler, tesi que argumenta amb dades de la trajectòria vital del cortesà, de la cultura literària i del perfil humanístic del personatge, adients, al seu parer, amb la reconstrucció de les fonts literàries i de la cultura de l'autor proposades pels estudiosos en els darrers decennis. La proposta d'autoria es combina amb la d'un dedicatari oficial del text: el duc de Calàbria, Ferran d'Aragó. Soler examina la xarxa de relacions de D'Àvalos, format a la cort valenciana del Magnànim, en especial amb els autors de l'*umanesimo lombardo* com Decembrio o Filelfo, detectant-hi connexions amb possible reflex al *Curial*, i amb personatges de l'entorn montferratès com Giacomo d'Abbate. Un apartat especial mereix la iconografia de les cèlebres medalles de Pisanello, les dedicades al Magnànim i la que mostra el propi *Davalos*, d'on Soler extreu algunes atractives hipòtesis de paral·lelismes amb escenes de la novel·la cavalleresca (I, p. 1069-1104). Una aproximació a la magnífica biblioteca del magnat testimonia la coincidència d'algunes de les fonts més rellevants de la novel·la, del *Comentum* de Da Imola al *Decameron* passant pels autors clàssics detectats pels estudiosos: Virgili, Ovidi o Cèsar, com també Catul, Properci, Plutarc o Titus Livi.

Sense entrar en un estudi de detall sobre l'argumentació exposada per Soler, que reclama una anàlisi reposada i que excediria els objectius i les dimensions d'una ressenya com la nostra, el perfil coincideix amb el que els investigadors de la novel·la hem esbossat d'acord amb el rerefons de lectures detectades en el *Curial* i, en particular, amb el coneixement de determinades fonts clàssiques. Tanmateix, apreciem una certa contradicció entre el perfil que Soler dibuixa d'un autor diletant i condicionat per la seva formació encara medieval, i la quantitat i qualitat de fonts, en especial grecollatines, detectades per l'investigador, emprades en "versions fidedignes o críticament revisades" per part d'humanistes com Filelfo, Decembrio o Brunni (II, p. 1540). El mateix podem dir de la seva defensa de la ficció literària o dels seus postulats heterodoxos, contraris a les bases ideològiques de la cultura medieval, que justificarien, en opinió de Soler, la nul·la difusió de l'obra.

Soler no defuig en cap cas la qüestió de la procedència de l'anònim autor de l'obra, i es decanta per un autor originari del regne de València d'acord amb les preferències lèxiques valencianes que mostra el text, seguint l'opinió de lexicògrafs i dialectòlegs com Germà Colon, Joan Veny o Antoni Ferrando. Rebutja, doncs, tesis com la de Badia i Torrò o la d'Espadaler, que propugna una novel·la "urgellista" redactada inequívocament a Catalunya. Situa, en canvi, de manera indiscutible la gestació de l'obra en terres italianes a partir dels estudis dels especialistes sobre les fonts, clàssiques i italianes, del text. La hibridació de tradicions que manifesta l'obra, de la literatura cavalleresca i trobadoresca a la presència dels grans autors del *Trecento* italià, els clàssics llatins, els autors del primer humanisme o els nous corrents de la filosofia neoplatònica, dibuixen "la personalitat extraordinària d'un literat de gran afany i curiositat *scientífica*" i una "recepció de l'humanisme en ambient aristocràtic i cavalleresc" (II, p. 13). Un home cosmopolita que crea un "llibre italià d'esperit; ibèric de llengua (...) europeu d'ambientació" (II, p. 13), perfectament adient a la figura de D'Àvalos, en paraules de Colapietra, "protagonista dell'Umanesimo cortigiano aragonese" (II, p. 14).

En contra de l'opinió defensada per Badia i Torró de l'ús d'una llengua supradialectal en el *Curial*, Soler argumenta que l'autor emprà, en la línia de Dante, un vulgar il·lustre o *comú* llenguatge català, que integra la variació dialectal de la llengua catalana, mostrant però una marcada preferència per les variants lèxiques usuals a València (II, p. 58-59). Com incorpora igualment expressions italianes, procedents majoritàriament de Boccaccio, així com altres neologismes d'origen divers o "castellanismes flagrants" (II, p. 70). Tots ells trets que encaixen en la trajectòria biogràfica del camarlenc D'Àvalos, bilingüe familiaritzat amb la cultura italiana. L'estudi dels possibles castellanismes de la novel·la mereix un capítol a part, digne de ser estudiat en profunditat pels especialistes en lexicografia diacrònica. Pel que fa a la llengua, el text del *Curial* ofereix, en definitiva, un "peculiar català, permeable a múltiples castellanismes i italianismes" (II, p. 395), trets que s'adiuen no solament amb un ambient de confluència interlingüística sinó de "cruïlla interdialectal" (II, p. 415), com el de la cort napolitana del Magnànim.

A l'anàlisi exhaustiva de les fonts literàries de la novel·la està dedicat el segon volum de la recerca de Soler, que parteix, seguint les investigacions de Ferrando, de la base d'un context italià com a clau fonamental d'interpretació de l'obra. És ben coneguda la familiaritat de l'autor del *Curial* amb la llengua i cultura italianes. A partir d'estudis previs com els de Calvo, Soler documenta la doble influència de la parla col·loquial, possible producte d'una llarga estada de l'autor en terres del nord d'Itàlia, postulant una creació de l'obra en una àrea d'influència toscana i septentrional, i l'influx literari dels grans autors italians, entre els quals sobresurt la petja de Giovanni Boccaccio. En opinió de Soler, aquest ambient de creació podria ser la cort ducal de Milà de Filippo Maria Visconti, on es donaven les característiques lingüístiques que palesen els italianismes de la novel·la.

L'investigador analitza acuradament les fonts castellanies i propugna una estreta relació del *Curial* amb aquesta tradició, dins la qual remarca la proximitat de l'anònim al Villena dels *Treballs* i l'*Eneida* glossada, que considera un dels influxos més interessants de l'obra (II, p. 361). També són examinades les connexions amb Rodríguez del Padrón, Villasandino, el marquès de Santillana o Juan de Mena. Remarca, a més, la petjada d'una literatura trobadoresca idealitzada i filtrada per fonts italianes, i subratlla, amb encert, la impressió d'optimisme esperançat que desprèn l'obra, ben lluny d'una sensació de decadència nostàlgica, de *tardor medieval*, d'una època que s'apaga, propugnada per alguns crítics. L'estudi minuciós de les referències astrològiques de la novel·la i les possibles fonts emprades per l'autor, el porta a sostenir una opinió contrària a la interpretació de Badia i Torró, els quals, en paraules de Soler, "tal vegada no han comprès del tot la lliçó ètica, de caràcter humanista i no medieval, que pretén transmetre *Curial e Güelfa*" (II, p. 466).

L'investigador insisteix en les connexions de l'obra amb el paradigma filosòfic difós en els cercles neoplatònics florentins (les dues Venus platòniques, la preeminència de la Venus -Dione- celestial), ben allunyat de les idees medievals habituals sobre l'amor i el pecat. Remarca la presència d'obres de la literatura medieval francòfona, la de tradició més pròpiament cavalleresca com també la lírica, particularment apreciades en les corts del nord d'Itàlia i amb freqüència desconegudes a la península Ibèrica, com és el cas del trobador Blondel de Nesle. Aprofundeix en les coincidències amb *Le chevalier errant*, obra estretament relacionada amb el marquesat de Montferrat de mitjan segle XV, i proposa una font iconogràfica, el còdex milanès de la *Canzone delle virtù e delle scienze* de Bartolomeo i Andrea de' Bartoli (1349), per al passatge de Bacus i les Arts Liberals de la novel·la. De la presència d'aquest còdex en el *Curial*, coincident amb la *Biscia*

Viscontea del paper del llibre III, infereix la hipòtesi d'una datació anterior a 1447 per a la novel·la (II, p. 595).

Tanmateix, com és lògic, Soler dedica especial atenció a les fonts italianes del text, en particular als grans autors del Tres-cents, “un grup d'autoritats fonamental i determinant” en l'obra (II, p. 596). En aquest apartat, més que aportacions originals ens espera una útil recopilació de les recerques desenvolupades en els darrers decennis per diversos investigadors (II, p. 596-817). Soler insisteix en una probable coneixença, segons els indicis que presenta, d'aquests autors per part de l'autor anònim en l'àrea septentrional de la península Itàlica, com suggereix, en el cas de Dante, la intermediació clau dels comentaristes Benvenuto da Imola i Pietro Alighieri. En l'apartat dedicat a Petrarca, a banda de les recerques ja conegudes, suggereix alguns nous punts de contacte, que relaciona també amb els ambients nord-italians a l'entorn dels Visconti, on algunes obres petrarquesques com el *Canzoniere* eren excepcionalment ben conegudes, i objecte de lectures públiques i comentaris per part d'humanistes com Barzizza o Decembrio.

No podia faltar una consideració preferent a la figura de Boccaccio, com a autor clau en l'escriptura del *Curial*. Soler sintetitza tota la recerca duta a terme en els darrers decennis fins a l'actualitat sobre les fonts boccaccianes, com ara el *Filocolo*. Subratlla en especial la rellevància del *Decameron* en la construcció de l'obra i en el projecte literari de l'autor, i fins i tot aporta nous paral·lelismes de la *Genealogia* i el *De casibus*. Enllaçant amb els estudis d'investigadores com Stocchi, Butinyà o Gros, Soler remarca la vinculació de la novel·la amb idees característicament boccaccianes, com ara la primacia de la noblesa d'esperit sobre el llinatge o la defensa del caràcter sublim de la poesia, idees que connecta igualment amb el context humanístic de la Itàlia del Quatre-cents, evocant contactes propers a autors com Brunni o Valla (II, p. 749ss). D'altra banda, partint dels estudis de Juan Francisco Mesa sobre la rellevància dels comentaris llatins de la *Commedia*, Soler aporta tot un seguit de nous suggeriments de contactes intertextuals amb les obres de Benvenuto da Imola -inclosa una primera versió prèvia al *Comentum* coneguda com *Talice da Ricaldone*- i Pietro Alighieri, que mereixen una valoració reposada per part dels especialistes. L'examen de les connexions d'aquests textos referma, tanmateix, la contextualització de la novel·la en els cercles humanístics nord-italians del Quatre-cents. Reforcen aquesta proposta els contactes que Soler suggereix amb diverses obres de Guiniforte Barzizza o dels germans Pier Candido i Angelo Decembrio, figures relacionades directament amb l'entorn d'Enyego d'Àvalos, al voltant de conceptes filosòfics distintius de la novel·la com la conciliació de virtut i honestatut o l'acceptació de la riquesa i la glòria mundana. Els plantejaments de Guarino Veronese, Valla o Manetti són també contrastats per Soler, que hi detecta significatius contactes en aspectes crucials de l'obra com ara el paradigma cultural, la racionalitat, l'hedonisme o la sensualitat refinada que traspua el *Curial*.

No s'oblida l'investigador de documentar la presència de les lectures religioses en la novel·la cavalleresca, dels ecos bíblics i la literatura devocional al llenguatge religiós més col·loquial, subratllant la influència d'alguns textos hagiogràfics, com la *Vita* d'Eufrosina d'Alexandria o la *Passio* de Perpètua de Cartago. Remarca, entre els autors cristians, la influència de Lactanci, sant Basili i, en especial, Agustí d'Hipona, i evoca la manipulació que, al seu parer, l'anònim efectua sobre els textos de sant Jeroni o sant Gregori, tot recordant, tanmateix, que l'esperit de l'obra és ja primordialment laic i profà, concorde amb els principis filosòfics de l'humanisme italià del moment. L'elecció dels diccionaris i enciclopèdies consultades per l'autor del *Curial* li serveix d'argument per recolzar la hipòtesi del context nord-italià, ja que, segons les recerques de Soler, el repertori emprat per l'autor de la novel·la no coincideix amb els habituals a l'època a la

península Ibèrica ni a la cort napolitana, sinó que s'ajusta amb exactitud als que registren els inventaris de la Biblioteca de Pavia, propietat del duc de Milà (II, p. 1138).

Pel que fa als autors grecollatins, Soler subratlla la presència de *La República* de Plató, extremadament reveladora del mateix context nord-italià i dels cercles neoplatònics de mitjan segle XV, i mostra nous indicis de connexions amb l'entorn d'Enyego d'Àvalos. Aquestes idees s'harmonitzen amb determinats plantejaments aristotèlics vigents entre les humanistes italians com la defensa de la vida activa o el control racional de les passions. Soler repassa exhaustivament les traces dels més il·lustres autors llatins recopilant les recerques dels darrers decennis, a les quals afegeix nombroses troballes pròpies, de Ciceró a Sèneca, Macrobi, Boeci, Quintilià, Plini el Vell, Juli Cèsar, Sal·lusti, Valeri Màxim, Titus Livi, Vegeci, Frontí o Apuleu. Entre els poetes aprofundeix en la petja fonamental de l'*Eneida* de Virgili, ben estudiada pels especialistes des de fa dècades, o les *Metamorfosis* d'Ovidi, sense oblidar l'empremta d'elegíacs com Properci o Catul, i altres grans noms com Persi, Lucà, Juvenal o Estaci. Creiem, però, que en el cas d'Horaci la recerca mereixia una lectura més atenta. En qualsevol cas, autors clàssics, tots ells, que Soler documenta en la biblioteca del camarlenc Enyego d'Àvalos.

Entre els autors grecs, Soler examina amb major profunditat empremtes de Xenofont, Plutarc, Isop i Homer. Autors accessibles a l'anònim mitjançant traduccions llatines, la qual cosa el condueix altra vegada a l'àmbit de la Itàlia de la primera meitat del Quatre-cents, on aquestes traduccions, inexistent encara en la península Ibèrica amb la notòria excepció de Plutarc i Tucídides, començaven a proliferar. Més agosarades i mereixedores d'una anàlisi reposada són les propostes referents a Teognis, Llucià, Filòstrat o Píndar per a la divisa del cavaller «Ans anvie que pitié». Inexplicablement en un treball tan prolix, Soler oblida les connexions amb la novel·la grega i bizantina, el gènere més proper a l'obra catalana, que ja ha rebut l'atenció d'alguns investigadors.

El resultat és, per a Soler, una obra híbrida, eclèctica, que apunta un canvi de paradigma respecte a la perspectiva teocèntrica característicament medieval com el que s'estava produint en la Itàlia del *Quattrocento*. Precisament l'investigador suggereix com a hipòtesi explicativa de la nul·la divulgació posterior de l'obra, el seu caràcter heterodox quant als plantejaments filosòfics i propostes ètiques que conté, a banda del component essencial d'*institutio principis*, destinada a Ferran, duc de Calàbria.

En el tercer volum, subdividit en dues parts, Soler explora minuciosament les coordenades espacials i temporals de la novel·la. A partir de les seves observacions sobre aspectes molt diversos, de l'armament, les joies o la indumentària, a la música o la moneda, l'autor insisteix en el context de creació de l'obra: un entorn nord-italià amb una coneixença de primera mà del Montferrat i el Milà dels Visconti. Subratlla igualment la translació al segle XIII del conflicte polític que es viu a la Itàlia de mitjan segle XV, primer entre els Anjou, el Papat i la Corona d'Aragó, i posteriorment entre els estats italians, continuant d'aquesta manera la línia de recerca desenvolupada per Antoni Ferrando. Els nombrosos indicis que analitza li suggereixen la data de 1447 com a terme aproximat de composició del text.

Una atenció acurada rep l'estudi de l'emblemàtica i l'heràldica en la novel·la. Soler repassa emblemes, divises i mots del text curialenc, que relaciona amb personatges de l'entorn del Magnànim. Entre altres destaca l'atrevida proposta d'identificació de l'estendard de Curial -"burell e negre, migpartit, ab un leó d'argent rampant qui travessava abdues colors"- amb l'escut heràldic dels Del Borgo, comtes de Montedorisio, adoptat per Antonella d'Aquino el 1443 arran del seu compromís matrimonial amb Enyego d'Àvalos (III, p. 274-277). Soler connecta la simbologia del falcó encapellat i desencapellat, identificat amb el cavaller Curial, l'àguila i el milà, amb la *Commedia*, i en proposa una doble interpretació moral i política. Revisa les imatges del

drac, el *restell*, la corona, la *manilla de brúfol* i moltes altres, i hi detecta suggeridores coincidències iconogràfiques amb personatges de la cort del Magnànim i, en particular, amb la figura de D'Àvalos.

Finalment, la segona part del tercer volum presenta un exhaustiu estudi sobre els referents històrics dels personatges de la novel·la. Soler efectua un rastreig sistemàtic i detecta innumerables indicis vinculats a l'entorn de D'Àvalos. Des del “comte Arbi” als cavallers de “Claucestre” i “Saliberi” (el duc de Gloucester i el comte de Salisbury, respectivament), el duc de Borgonya (Felip III el Bo) o el comte de Foix (Gastó IV de Foix). Subratlla l'influx borgonyó (III, p. 1420-21), reflectit en l'onomàstica de personatges com el senyor de Vergues o el de Sant Jordi, i el vincula a l'aliança forjada pels anys 1446-47 entre el Magnànim i el duc de Borgonya (III, p. 1431). Explora amb deteniment i suggereix referents històrics per als mercaders Andria de Nigro o Jacme Perpunter, l'ambaixador Cardona o don Henrich de Castella. Vincula la novel·la a la ideologia política legitimadora dels drets d'Alfons sobre Nàpols des de l'àmbit de la literatura (III, p. 1587), que explicaria, al seu parer, detalls controvertits com el tracte amable que rep el “rey Carles” al llibre III (III, p. 1600ss). L'investigador insisteix en el caràcter epitalàmic del text, relacionable amb les noces de Ferran, duc de Calàbria, amb Isabella de Chiaromonte (1445), hereva del principat de Tarent i dels drets successoris sobre el principat d'Orange, i qualifica l'obra com a “novel·la antiangevina”.

Quant a les evocacions literàries, algunes són atrevides, com la caracterització del turc *Critxi* com un nou Hèctor (III, p. 1826ss) o el suggeriment d'un possible contacte amb Pausànias, a propòsit de l'associació Tura-Ventura i la figura de Τύχη (III, p. 1012), mitjançant un manuscrit de Niccolò de Niccoli, traduït parcialment al llatí per Guarino Veronese. Esmementem, com un altre exemple, les variades consideracions sobre l'elecció del nom *Camar-Cammar* i la proposta de connexió amb *Camma*, personatge plutarquesc (III: 1700ss). L'anàlisi que Soler mostra d'aquesta figura subratlla, amb notable encert, el caràcter d' “heroïna clàssica” i donzella “entesa en lletres”, a la manera d'una *docta puella*, de la tunisenca. Trets excepcionals i inconcebibles en l'àmbit hispànic del Quatre-cents però coherents amb l'esperit d'autors del *Quattrocento* italià, com Leonardo Bruni o Antonio Beccadelli (III, p. 1712).

D'aquesta manera Soler insisteix en la lectura en clau política de l'obra, aprofundint en la línia suggerida per Antoni Ferrando. Soler propugna la necessitat d'una correcta contextualització del text curialenc, en la Itàlia dels anys 1443-1450, per a una adequada interpretació de la novel·la, la qual defineix com una novel·la catalana, producte d'un context italià (III, p. 1864). La correcta intel·lecció d'una obra tan complexa, “un artefacte cultural singular” en les seves paraules (III, p. 1879), requereix d'una aproximació holística, la qual cosa justifica igualment la minuciosa recerca a l'entorn de la qüestió de l'autoria. Aquest autor, que l'investigador identifica en Enyego d'Àvalos, és finalment definit per Soler com “un humanista neòfit” (III, p. 1887) o un “receptor entusiasta dels ideals de l'humanisme italià” (III, p. 1921), aprofundint en la línia interpretativa defensada des de fa dècades per Júlia Butinyà, que Soler considera “l'aproximació més completa i encertada” (III, p. 1921) al text cavalleresc, ja que posa en valor adequadament les claus culturals i literàries de l'obra.

Molts són els encerts del magnífic treball d'Abel Soler, que ofereix una hipòtesi de gran solidesa. Cal dir-ho ben clarament. Es tracta d'una recerca excel·lentment documentada i d'una honestat acadèmica exemplar. Certament, Soler dona mostres d'una gosadia considerable, equilibrada amb un exhaustiu coneixement de l'obra i una minuciosa anàlisi de la recerca desenvolupada fins al present. El treball de l'investigador valencià subministra una munió d'interessants elements dignes de ser estudiats amb major profunditat. És el cas, posem per exemple, de la proposta de puntuació del text segons les

virgulae que Giovanni del Virgilio empra en el seu *Ars dictaminis*, les quals Soler reconeix en el manuscrit català (II, p. 809), i l'únic còdex, napolità, que conté el text de l'*Ars*, el qual es podria relacionar, en opinió de Soler, amb Enyego d'Àvalos. El mateix investigador suggereix profunditzar en l'estudi codicològic i paleogràfic del manuscrit, el qual podria aportar noves dades (III, p. 1890).

Compartim la visió del *Curial* com un text d'enfocament primordialment antropocèntric, laic i pagà, vinculat a un context humanístic italià, que Soler identifica com l'"eix cultural humanístic Milà-Nàpols" (II, p. 788). Creiem, igualment, molt encertada la insistència en un doble nivell de recepció de la novel·la, que permet una interpretació coherent de molts trets de l'obra, tradicionalment considerats com estranyeses de l'Anònim. Al nostre parer, la contextualització de la novel·la en l'ambient de la cort napolitana del Magnànim en estreta relació amb els corrents humanístics dominants en la Itàlia del Quatre-cents, ja suggerida per bona part de la crítica i desenvolupada a fons per Soler en aquest treball, dóna la clau de lectura adient per a la comprensió global del text i les seves peculiaritats literàries, lingüístiques i ideològiques. És, com prova l'exhaustiva recerca de Soler, un aspecte incontestable i diríem que definitiu sobre el marc de gestació de la novel·la, que es trobava a faltar en anteriors estudis de conjunt sobre l'obra. En aquest context, la hipòtesi d'autoria d'Enyego d'Àvalos emergeix com una proposta sòlida i plausible, sobre la qual els estudiosos podran pronunciar-se amb fonament a partir de l'anàlisi de les incomptables dades que l'investigador addueix. Com la de Ferran, duc de Calàbria, com a destinatari del text, que, en opinió de Soler, mai no va ser publicat sinó divulgat confidencialment entre un selecte nucli de cortesans del Magnànim.

Creiem, però, que Soler mostra un excés de contundència i entusiasme en la presentació d'algunes afirmacions o judicis de valor: així quan presenta algunes fonts, com ara Properci (III.3) o Lucà per al doble cim del Parnàs, sense una relació contextual o una referència a la tradició en què s'insereixen que ajudi a una interpretació més ajustada dels passatges. Divergim també en alguns detalls com la interpretació de Bacus / Apol·lo com a personatges associats a la filosofia o a la tasca de trobador / autèntica poesia respectivament. La probable lectura d'Horaci per part de l'autor, acompanyat dels comentaris i glosses habituals en aquest període, enriquirien la interpretació d'aquests episodis de la novel·la.

Apreciem un èmfasi excessiu en alguns aspectes cabdals en la seva interpretació de l'obra, com ara la paròdia, que desvirtuen, en la nostra opinió, alguns elements indiscutibles del text, per exemple l'episodi de Càmar, detonant de la regeneració moral del cavaller Curial, o el judici al Parnàs i la coronació de Curial, interpretats com a paròdia de la que Mena fa de Santillana a *La coronación*. Al nostre parer, és evident la intenció paròdica en episodis com el de l'antic cavaller Sanglier reconverit posteriorment en frare. No considerem, tanmateix, indiscutible "la voluntat de paròdia, sàtira i subversió d'alguns discursos ideològics i literaris que mostrava l'anònim del *Curial*" (II, p. 394) ni interpretem "el posat paròdic, irònic i, en algun cas, satíric de l'anònim escriptor enfront de la tradició literària" (II, p. 1029) com l'element clau en l'anàlisi de l'obra. Trobem un xic forçada la insistència de Soler en l'efecte còmic o hilarant d'algunes referències de la novel·la, com succeeix amb Hèrcules i Filoctetes. Tampoc percebem efectes còmics en el suïcidi de Càmar ni una vinculació del passatge a la sàtira llucianesca (III, p. 1712). Considerem que aquesta opció interpretativa distorsiona la lectura moral i intel·lectual del llibre tercer, confonent paròdia i burla amb entreteniment encertadament amanit amb notes d'humor com a finalitat de l'obra. En tot cas, considerem més adequada la qualificació del text curialenc com "un producte de disseny ambivalent" (II, p. 798), síntesi, com ha proposat Ferrando, de la presència catalana a la Itàlia del Quatre-cents. I

coincidim plenament en la descripció del context de l'obra: "el de la recepció dels clàssics per un autor diletant, de formació medieval, que s'entusiasma amb l'humanisme italià" (II, p. 1030).

Acceptem la proposta d'una recepció doble de la novel·la, una lectura divergent del text entre un públic no lletrat i una audiència erudita, però no compartim la insistència de Soler en la manipulació còmica de les fonts malgrat l'esperit certament "jocund i amic de facècies" (II, p. 16) de l'autor. També discrepem puntualment d'algunes de les observacions de Soler. És el cas de la proposta onomàstica de Melchior de Pando (< PANDO) a partir d'una de les *Seniles* (I.5) de Petrarca (II, p. 671), de la interpretació paròdica del símil ovidià del "polp" (II, p. 1458) o el desconeixement de la influència cabdal de l'Ariadna catul·liana en la construcció de la Dido virgiliana (II, p. 1436). La connexió que Soler estableix de manera contundent entre el lema de Venjança, l'herald de Curial, i el relat ovidià de Dèdal i Ícar (III, p. 451), podria relacionar-se igualment amb altres textos de les mateixes *Metamorfosis* com el de Faetó (*Met.* II, 137), on la invitació a la moderació s'ofereix de manera explícita: "medio tutissimus ibis".

Evidentment, no som davant una obra de divulgació destinada a un públic lector generalista, sinó davant una obra de consulta obligada i de referència inexcusable a partir d'ara per a qualsevol investigador que s'apropi a la novel·la cavalleresca. Una obra que exigeix al lector especialista un esforç pacient i calmat d'anàlisi de les dades que subministra. La proposta d'autoria d'Enyego d'Àvalos ha focalitzat l'interès a nivell mediàtic, originant un seguit de declaracions, creiem que prematures, que en alguns casos han derivat lamentablement fins i tot en afirmacions difamatòries. La recerca de Soler conté innumbrables aspectes de detall que podran ser contrastats, valorats i discutits a partir d'ara pels estudiosos de l'obra, amb l'inqüestionable dret a la discrepància dins un entorn acadèmic respectuós. Tanmateix, és innegable que la investigació de Soler ofereix un panorama crític complet de la recerca duta a terme fins al present sobre el *Curial*. És incontestable la rigorosa documentació de l'estudi i lloable l'esforç enciclopèdic de recull de dades i treballs especialitzats de les més variades disciplines. La recerca de Soler proporciona, sobretot, una interpretació coherent de la novel·la contextualitzada en un marc de referència, l'entorn italià de la cort del Magnànim, que subministra, amb rigor i solvència, claus de comprensió cabdals i concloents per a aspectes fins ara controvertits del text curialenc.